

КОНКУРЕНЦІЯ І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ: ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА ЧИННИКИ ВПЛИВУ

В статті здійснені теоретичні дослідження наукових підходів щодо визначення сутності економічних категорій «конкуренція» та «конкурентоспроможність» з позиції різних авторів, проведена класифікація чинників конкурентоспроможності.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, галузь, підприємство, національна економіка, продукція.

В статье приведены теоретические исследования научных подходов к определению сущности экономических категорий «конкуренция» и «конкурентоспособность» с позиции различных авторов, представлена классификация факторов конкурентоспособности.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, отрасль, предприятие, национальная экономика, продукция.

The article made the theoretical study of the scientific approaches to defining the essence of economic categories «competition» and «competitiveness» of the positions of various authors, given the classification of factors of competitiveness.

Key words: competition, competitive, industry, national economy, enterprise products.

Постановка проблеми. Останнім часом в умовах глобалізації, процесів інтеграції економіки спостерігається посилення конкуренції, притаманне для всіх країн і галузей економіки. Однією з головних причин низької конкурентоспроможності українських підприємств є недостатня здатність боротися за розширення своєї частки на внутрішньому та зовнішньому ринках, просувати свої товари та завойовувати споживача, поставивши інтереси останнього в центр своєї виробничої та комерційної діяльності.

У зв'язку з цим постає гостра проблема оцінки рівня конкурентоспроможності, а тому підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників має стати найважливішим пріоритетним напрямком їх конкурентної політики.

Аналіз літератури. Науково-теоретичні аспекти конкуренції були започатковані та узагальнені А. Смітом. Дослідження поняття «конкуренції» як економічної категорії проводили Д. Рікардо, Дж. Робінзон, Й. Шумпетер, Ф. А. Хайек, К. Р. Макконел та С. Л. Брю [1], М. Е. Портер [2] та інші.

Висвітленню проблеми конкуренції та конкурентоспроможності присвячено багато наукових праць вітчизняних вчених: П. Р. Пуцентайло [2], О. В. Рибакіної [4], В. А. Ільяшенко [7], В. А. Гончаров [5], Р. Л. Лупак [6] та ін. В своїх роботах ними розглянуті питання визначення сутності понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність», визначення ступеня впливу різноманітних факторів на рівень конкурентоспроможності продукції, підприємства та країни в цілому.

Метою дослідження є розгляд основних теоретичних питань конкурентоспроможності, вивчення вітчизняного та світового досвіду з даної проблематики, спроба формування комплексного поняття конкурентоспроможності та чинників впливу на неї.

Виклад основного матеріалу. Під впливом сучасних трансформаційних та інтеграційних процесів, які супроводжують розвиток сучасної світової економіки, дотепер тривають дискусії стосовно визначення змістового і повного поняття конкурентоспроможності.

Однак універсального визначення поняття конкурентоспроможності не може існувати, насамперед через те, що залежить стосовно якого об'єкту або суб'єкту воно застосовується.

Поняття «конкурентоспроможність» є похідною поняття «конкуренція», яка представляє собою механізм регулювання ринкової економіки.

Термін «конкуренція» (з лат. concurrentia) означає змагання, суперництво. Як економічна категорія, конкуренція – це економічна боротьба, суперництво між виробниками продукції, робіт, послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних з продажем цієї продукції, виконаних робіт, наданням послуг одним і тим же споживачем [6, с. 92].

Закон України «Про захист економічної конкуренції» характеризує поняття «економічна конкуренція» як «змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибрати між кількома продавцями, покупцями,

а окремих суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку» [1, с. 51].

Великий внесок в трактування поняття конкуренція внесли великі класики економічної теорії, провідні російські та вітчизняні вчені (табл. 1).

Таблиця 1.

Визначення сутності поняття «конкуренція».

Автор визначення	Трактування поняття «конкуренція»
Портер М.	« Конкуренція » – це динамічний процес, що розвивається безперервно, мінливий ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси і нові ринкові сегменти.
Азоев Г. Л.	« Конкуренція » – «суперництво на якому-небудь терені між окремими юридичними і фізичними особами (конкурентами), зацікавленими в досягненні однієї і тієї ж мети».
Азарян О. М.	Конкуренція є умовою, яка домінує на ринку, де йде суперництво контрагентів (продавців між собою, продавців і покупців, покупців між собою), які прагнуть збільшити свої прибутки за рахунок один одного.
Шумпетер Й.	« Конкуренція » – суперництво старого з новим, з інноваціями.
Кіперман Г. Я.	« Конкуренція » – це процес взаємодії, взаємозв'язку й боротьби виробників і постачальників при реалізації продукції, економічне суперництво між відособленими товаровиробниками або постачальниками товарів (послуг) за найбільш вигідні умови збуту.
Макконнел К. Р., Брю С. Л.	« Конкуренція » – це наявність на ринку більшої кількості незалежних покупців і продавців, та можливість для них вільно входити на ринок і залишати його.
Фатхутдінов Р. А.	« Конкуренція » – процес управління суб'єктом своїми конкурентними перевагами для того, щоб перемогти або досягти інші цілі в боротьбі з конкурентами за задоволення об'єктивних або суб'єктивних потреб у рамках законодавства або в природних умовах. Конкуренція є рушійною силою розвитку суб'єктів і об'єктів управління, суспільства в цілому.
Маршалл А.	« Конкуренція » – це змагання однієї людини з іншими, особливо при продажу або купівлі чого-небудь.
Найт Ф.	« Конкуренція » – це ситуація, в якій конкуруючих одиниць багато і вони незалежні.

Узагальнюючи вищевказані визначення поняття «конкуренція» різними вченими-економістами, можна стверджувати, що конкуренція – це багатоаспектне поняття, головна категорія ринкової економіки, яка представляє собою економічну боротьбу виробників товарів та продукції в процесі її реалізації при найбільш сприятливих умовах. Найбільш основною та ру-

шійною силою конкуренції є конкурентоспроможність виробленої продукції. Конкурентоспроможність продукції чи окремого підприємства можна виявити тільки в умовах конкуренції.

Незважаючи на те, що багатоаспектне поняття «конкурентоспроможність» є достатньо поширеним у науковій літературі, досить не існує єдиного його визначення (табл. 2).

Таблиця 2.

Трактування поняття «конкурентоспроможність».

Автор визначення	Трактування поняття «конкурентоспроможність»
Юданов А. Ю.	« Конкурентоспроможність товару » – ступінь його привабливості для споживача, що здійснює покупку.
Азарян О. М.	« Конкурентоспроможність » – відповідність товару запитам ринку за технічними, економічними, естетичними та іншими параметрами та пропонує визначати її як співвідношення корисного ефекту до сумарних витрат, які включають витрати на придбання і споживання (експлуатацію) товару, тобто до ціни споживання.
Фатхутдінов Р. А.	« Конкурентоспроможність » – властивість об'єкта, що характеризує ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби в порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на конкретному ринку.
Вандяк Н. П.	« Конкурентоспроможність товару » – це його відповідність вимогам ринку, сукупність характеристик товару, в якій відображаються його відмінності від товару-конкурента як за ступенем відповідності суспільної потреби, так і за витратами на її задоволення.
Канінський Н. П.	« Конкурентоспроможність продукції » – як комплекс економічних, організаційних, технічних, технологічних, екологічних, правових і нормативних параметрів, які в процесі взаємодії та взаємозв'язку забезпечують високі споживчі якості товару, вищий, порівняно з конкурентами, попит на нього на ринку, мінімальні витрати на його виробництво і високий рівень цін при реалізації по різних каналах збуту, гарантуючи отримання максимального прибутку при найменшому підприємницькому ризику.

Таким чином, виходячи з наведених вище різноманітних трактувань поняття «конкурентоспроможності» вченими-економістами, можна стверджувати, що кожне з них має право на існування.

Але все ж таки наведемо узагальнене його трактування, а саме: конкурентоспроможність продукції – це інтегральна характеристика, яка обумовлює здатність продукції задовольнити вимоги покупців до їх складових в порівнянні з товарами-аналогами в умовах конкретного конкурентного ринку в конкретний період.

З метою повного розуміння процесів конкуренції, формування глибокої уяви щодо формування конкурентоспроможності необхідно визначити основні чинники які на неї впливають. Під чинниками слід розуміти внутрішні та зовнішні сили, інструменти, які обумовлюють об'єктивний та суб'єктивний вплив на формування конкурентного середовища. Чинники визначають і описують характеристики елементів, їх стан, що дозволяє найбільш об'єктивно і правильно формувати підхід до організаційного забезпечення управління конкурентоспроможністю підприємства. Слід зазначити, що визначені вище елементи повинні розглядатися в єдності та взаємозв'язку, а також можуть бути описані конкретними характеристиками. Саме це дозволить оцінити рівень і стан окремого елемента [2, с. 122–126].

М. Портер вказує, що ті країни, які започатковують освоєння ринкових відносин, повинні не робити наголос на пряме використання базових факторів, коли вони і так є в наявності. Важливим для таких країн є подальший і поглиблений розвиток розвинутих факторів до яких відносять сучасні технології, інфраструктуру, людський капітал, які сприяють зменшенню ресурсоемності, що в кінцевому підсумку підводить кожне підприємство і національну економіку в цілому до конкурентних переваг на ринку певних видів продуктів як всередині країни, так і на міжнародному рівні [3, с. 375–380].

Після аналізу чинників конкурентоспроможності підприємства різних авторів виявлено, що за економічним характером їх можна розділити на чинники мікро- і макросередовища, серед яких було визначено саме ті, що є пріоритетними (рис. 1).

Підвищення конкурентоспроможності національного виробництва сьогодні можливе за умов забезпечення однакових можливостей конкуренції з іноземними виробниками в першу чергу на внутрішньому ринку, що в подальшому має формувати достатній рівень конкурентоспроможності країни в цілому [5, с. 36–37].

Конкурентоспроможність національної економіки зазвичай трактується як концентрований вираз економічних, науково-технічних, виробничих, управлінських, маркетингових та інших можливостей, реалізованих у товарах і послугах, які успішно протистоять закордонним товарам, що конкурують з ними, і послугам як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. На необхідності забезпечення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки як засобу підвищення добробуту суспільства наголошував М. Портер – один із провідних дослідників проблем конкурентоспроможності у світі. Він зазначав, що конкурентоспроможність не є самоціллю, яка забезпечує економічний розквіт країни. «Головна мета держави, – писав він, – забезпечити власним громадянам досить високий та зростаючий рівень життя. Спроможність держави зробити це залежить не від якогось аморфного терміна «конкурентоспроможність», а від того, наскільки продуктивно використовуються національні ресурси – праця та капітал» [3, с. 354].

Конкурентоспроможність національної економіки виявляє здатність економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за будь-якого впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Слід підкреслити такі особливості конкурентоспроможності національної економіки:

- конкурентоспроможність національної економіки є атрибутом господарської системи, що базується на світовому поділі праці та міжнародному товарному обміні;
- конкурентоспроможність національної економіки розвивається у внутрішньому середовищі країни в результаті конкурентного змагання; вона є результатом прогресу виробничих сил та науково-технічного прогресу;
- відповідальність за стан конкурентоспроможності національної економіки несе держава, якій належить провідна роль у визначенні важелів економічної політики, дотриманні зобов'язань перед світовими організаціями та країнами-партнерами [4, с. 24–26].

Виходячи з того, що основним показником ефективного функціонування підприємства в умовах ринку є рівень конкурентоспроможності, можна стверджувати, що взаємозв'язок між конкурентоспроможністю країни в цілому, підприємств, товарів, а вже потім визначати ті фактори, які впливають на кожен з них. Так, про конкурентоспроможність національної економіки свідчить наявність конкурентоспроможних галузей, яка, в свою чергу, реалізується тільки через виробничо-господарську діяльність підприємств, що в ній працюють.

Рис. 1. Чинники конкурентоспроможності підприємства.

Таким чином, конкурентоспроможність – ієрархична економічна категорія, взаємозалежними рівнями якої є: технологія, товар, підприємство, регіон, галузь і країна. Усі ці рівні взаємозалежні, і оцінка їх стану в першу чергу визначається станом справ на першому рівні. Надана ієрархія передбачає наявність та поточний стан використання ресурсів кожного нижчого суб'єкта конкуренції, впливає на конкурентоспроможність суб'єкта вищого порядку та має властивість нарощувати його з кожним рівнем ієрархії.

Узагальнюючи визначення конкурентоспроможності по відношенню до різних економічних об'єктів, можна сказати, що конкурентоспроможність конкретного об'єкта – це економічна категорія, що дозволяє оцінити положення даного об'єкта щодо подібних об'єктів-

риможність суб'єкта вищого порядку та має властивість нарощувати його з кожним рівнем ієрархії.

конкурентів на ринку, виражена через певний набір показників. Враховуючи наведені трактування та на підставі узагальнення, запропоновано власне визначення таких категорій.

Конкурентоспроможність підприємства – це його перевага по відношенню до інших підприємств даної галузі всередині країни і за її межами. Конкурентоспроможність означає, що конкурентоспроможність підприємства може бути оцінена тільки в рамках групи підприємств, що відносяться до однієї галузі, або підприємств, що випускають аналогічні товари (послуги). Конкурентоспроможність можна виявити тільки порівнянням між собою цих підприємств як в масштабі країни, так і в масштабі світового ринку.

Конкурентоспроможність галузі – наявність в ній технічних, економічних і організаційних умов для створення виробництва і збуту продукції високої якості, яка задовольняє вимогам конкретних груп споживачів.

Конкурентоспроможність країни – це її здатність в умовах вільної добросовісної конкуренції виробляти товари і послуги, що задовольняють вимогам світового ринку, реалізація яких збільшує добробут країни і окремих, її громадян.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 р. № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.
2. Пуцентайло П. Р. Конкуренція як економічна категорія / П. Р. Пуцентайло // Економіка АПК. – 2007. – № 36. – С. 122–126.
3. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации : учебное пособие // Раис Ахметович Фатхутдинов. – М. : Изд-во «Эксмо», 2004. – 544 с.
4. Рibaкова О. В. Конкуренція і конкурентоспроможність: економічна суть та фактори підвищення / О. В. Рibaкова // Економіка АПК. – 2010 – № 8 – С. 24–26.
5. Лупак Р. Л. Оцінка рівня конкурентоспроможності підприємств сфери послуг [Електронний ресурс] / Р. Л. Лупак, Ю. Р. Чабан. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68433.doc.htm.
6. Гончаров В. Аналіз сучасних підходів до оцінки конкурентоспроможності промислового підприємства [Електронний ресурс] / В. Гончаров, О. Ларін. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/baza/analytic/index.php?ELEMENT_ID=11254.
7. Ільяшенко В. А. Рейтингове управління конкурентоспроможністю продукції та підприємства / В. А. Ільяшенко // Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. – 2004. – № 3. – С. 91–94.